

РОЛЬ ДОГОВОРУ У МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЗА УЧАСТЮ СПОЖИВАЧІВ

Механізм цивільно-правового регулювання виконує функцію обслуговування, забезпечення реалізації власне процесу правового регулювання цивільних відносин, приводить його до руху. Тому ефективність правового регулювання договірних відносин загалом, та договірних відносин за участю споживачів зокрема, зумовлюється ефективністю механізму правового регулювання та елементів, що його утворюють. Як зауважує С.О. Погрібний, сама норма не здатна втілитись в життя і для цього необхідна ціла надскладна інструментальна система, яка перетворює цю норму із сфери належного (мета правового регулювання, втілена в нормах) у сферу суцього (відповідність суспільних відносин вимогам норми) [1, С. 37].

Як справедливо зазначається у юридичній літературі, принциповою особливістю механізму правового регулювання договірних відносин є наявність в ньому договору та характер його взаємодії із законом [2, С. 26].

Юридичним фактом, який слугує підставою появи та функціонування правовідносин за участю споживачів, а також конкретизації суб'єктивних прав та обов'язків учасників цих відносин є договір. Як зазначає І.Р. Калаур, у теперішньому правовому порядку договір виконує подвійну функцію в механізмі правового регулювання: з одного боку, він виконує роль юридичного факту, будучи імпульсом динаміки відносин між його сторонами, а з іншого – регулює вказані відносини [2, С. 31-32].

Як юридичний факт, договір за участю споживача (договір купівлі-продажу, договір найму, договір підряду чи договір про надання послуг), є важливим інструментом реалізації прав учасників відносин, які ним опосередковуються. Однак основна особливість договору як юридичного факту в тому, що він не тільки перетворює приписи законодавства у площину конкретних правовідносин, а створює умови, за яких суб'єкти договору своєю волею створюють суб'єктивні права і обов'язки, навіть тоді, коли законодавство не визначає змісту їх дій або передбачає лише загальні напрямки і межі правового регулювання, дозволяючи конкретизувати відносини на розсуд контрагентів [2, С. 32].

В.В. Луць акцентував на феноменальній ролі договору, яка полягає в тому, що його регулятивний вплив на інші елементи цього механізму проявляється по суті впродовж усього процесу правового регулювання цивільних договірних відносин. Передусім, правова модель майбутніх договірних стосунків осіб закладається у нормах права та інших соціальних регуляторах (мораль, звичаї

ділового обороту, релігійні канони тощо). Договір є індивідуальним правовим актом, у якому абстрактна модель стосунків осіб, окреслена в загальних рисах у законі, наповнюється конкретним змістом, набирає своєї «плоті і крові» [3, С. 95].

М.М. Сібільов визначає дві моделі правового регулювання договірних відносин – внутрішнє регулювання (саморегулювання) та зовнішнє (державне регулювання). Перша модель полягає у тому, що сторони можуть скористатися наданою їм можливістю саморегулювання і обмежити коло умов договору лише ініціативними умовами. Друга модель полягає у тому, що сторони можуть погодитися на регулювання договірних відносин на підставі імперативних приписів, вміщених в актах цивільного законодавства щодо типу (виду) договору, укладеного ними [4, С. 41-42].

У науковій літературі справедливо стверджується, що визначення сутності договору як самостійного регулятора елемента механізму правового регулювання здійснюється через аналіз особливостей співвідношення актів цивільного законодавства і договору, зазначених ст. 6 ЦК України [5, С. 120-121].

Значення та місце договору у правовому регулюванні договірних відносин за участю споживачів виражається у еквіваленті співвідношення нормативного та індивідуального регуляторів цих відносин. Дане співвідношення ґрунтується на трьох основних положеннях, які закріплені у ст. 6 ЦК України:

- сторони мають право врегулювати у договорі, який передбачений актами цивільного законодавства, свої відносини, які не врегульовані цими актами;
- сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд;
- сторони в договорі не можуть відступити від положень актів цивільного законодавства, якщо в цих актах прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства впливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами.

Особливе місце для встановлення співвідношення нормативного та індивідуального регуляторів договірних відносин за участю споживачів належить умовам договору, що обмежують права споживачів (несправедливим умовам), перелік яких міститься у ст. 18 Закону України «Про захист прав споживачів».

Необхідно зазначити, що сучасний стан правового регулювання даних відносин свідчить про їх детальну правову регламентацію з боку актів цивільного законодавства. Зазначене зумовлено наявністю приватноправових та публічно-правових начал у правовідносинах за участю споживача, яка об'єктивно впливає із цільового призначення інституту захисту прав споживачів, структури відповідного законодавства. Саме це особливе поєднання приватноправових і публічно-правових начал, яке спрямоване на усунення правової нерівності його суб'єктів, займає провідне місце у системі ознак правовідносин за участю споживача.

Законодавство про захист прав споживачів містить цілу низку норм, які носять імперативний характер і покликані встановити додаткові гарантії для

споживача. Сторони, укладаючи договір, в якому бере участь споживач, зобов'язані враховувати положення законодавства, які є імперативними приписами. Є.О. Мічурін зазначає, що необхідність врахування закону при складанні договору пояснюється низкою причин, зокрема: по-перше, закон усуває недоліки договору, коли в ньому не врегульовано ті або інші аспекти; по-друге, закон встановлює, що в договорі мають бути зазначені зобов'язання сторін, що визначають їх подальші права, а також обов'язки з виконання договору, наслідки невиконання або неналежного виконання сторонами своїх обов'язків; по-третє, можливим є зазначення в договорі найважливіших норм закону, що позитивно впливає на формування волі сторін при укладенні такого договору; по-четверте, закон дає сторонам можливість самим врегулювати свої відносини і сприяє виконанню досягнутих ними домовленостей [6, С. 14-26].

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що, незважаючи на значну кількість імперативних норм у правовому регулюванні договірних відносин за участю споживачів, договір виконує не лише роль юридичного факту, який є підставою виникнення зазначених відносин, а й функцію індивідуального регулятора, в якому його сторони відштовхуючись від принципу диспозитивності отримують можливість врегулювати ті сфери їхньої договірної взаємодії, які не опосередковані нормативним регулюванням.

Список використаних джерел:

1. Погрібний С.О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України: монографія. К.: Правова єдність. 2009. 304 с.
2. Калаур І.Р. Договірні зобов'язання з передання майна в користування: проблеми теорії і практики: Монографія. 2-ге вид., доп. Тернопіль: Підручники і посібники, 2015. 480 с.
3. Луць В.В. Методологічна роль категорії «договір» у цивільному праві України. *Методологія цивільного (приватного) права України в умовах європеїзації (Матвеевські цивілістичні читання)*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 27 жовтня 2017 р.). Київ: ТОВ «Білоцерківдрук», 2017. С.93-96.
4. Сібільов М.М. Цивільно-правовий договір як регулятор суспільних відносин. *Право України*. 2014. №2. С. 34-44.
5. Договір як універсальна форма правового регулювання: монографія / за заг. ред. проф. В.А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. 399 с.
6. Мічурін Є.О. Техніка складання договорів. Науково-практичний посібник. Серія «Практика і закон». Харків: «ЮрСвіт», 2006. 536 с.

Гришко Уляна Петрівна

*кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри
цивільного права Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника*

ПРАВА СПОЖИВАЧІВ ЗА ДИСТАНЦІЙНИМИ КОНТРАКТАМИ

Права споживачів є одними із основних прав людини, які гарантовані статтею 42 Конституції України відповідно до якої держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та всіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів. Україна